

CAPUT IX.

Dilatur argumentum tertium.

Tertium argumentum. Pater est ingenuus, et Filius genitus; ergo non sunt unus Deus, alioqui unus Deus erit genitus, et non genitus, quæ implicat contradictionem. Item. Generabile et ingenerabile differunt plusquam genere, sicut corruptibile et incorruptibile; ergo Pater et Filius differunt plusquam genere.

Item. Vel genitum et ingenuum sunt accidentia vel substantiæ. Si primum; ergo in Deo sunt accidentia: si secundum; ergo Pater et Filius differunt substantialiter.

Respondeo ad primam rationem: si utraque propositio sit affirmativa, utraque est vera, et nulla est contradictio. Nam Deus est genitus, et Deus ingenuus non sunt contradictoria, quia in prima propositione Deus accipitur pro Filio, in secunda pro Patre. At si fiat altera negativa hoc modo, Deus est genitus et Deus non est genitus: vel sic, Deus genuit, Deus non genuit, sunt contradictoria, sed prima est vera, secunda est falsa. Ratio est, quia nomen Deus absolute accipitur pro personis indistincte: sed quando dicitur, Deus genuit, vel Deus est genitus, ratione prædicati notionalis restringitur subjectum Deus ad unam certam personam. Et sic est verum, Deus genuit, quia restringitur nomen Deus ad Patrem. At quando est negativa, subjectum non restringitur per prædicatum, quia tunc nihil asseritur, sed negatur. Itaque cum dicitur, Deus non generat, vel Deus non est genitus, est sensus, nulla persona divina generat, nulla est genita; quæ sunt falsa.

Ad secundam respondeo: generabile per motum differre genere ab ingenerabili: tale enim generabile natura sua est corruptibile: at generabile sine motu et mutatione, non necessario differt ab ingenerabili. Sed facilius potest responderi: generabile et ingenerabile tum solum differre genere, cum natura ejus quod generatur per generationem producitur: non autem cum solum commu-

(1) I. Joan. X. 30.

nicatur uni ab alio. Porro Filium dici genitum, non quod natura ipsa ejus genita sit, seu producta, sed quod eam Filius a Patre per generationem acceperit. Itaque non distinguitur Filius a Patre natura, sed solum quoad modum naturam illam habendi. Sicut Adam ex nullo homine est productus, Eva ex solo Adamo, Cain ex Adamo et Eva; et tamen erant omnes tres ejusdem nature specificæ. Quod exemplum affert Justinus de rect. Fid. confess. Nazianzenus lib. V. de Theol. Damascenus lib. I, c. 9. et Augustinus lib. I et II contra Max.

Ad tertiam dico: genitum et ingenuum nec esse substantias, nec accidentia: nam ingenuum est negatio quædam processionis, genitum autem dicitur relationem; et etiam paternitas, ac spiratio tam activa, quam passiva relationes sunt. Relationes autem divinæ sunt quidem rationes substantiales, et realiter ipsa Dei substantia; tamen ut distinguuntur ratione ab essentia, non dicunt substantiam, quia relatio ut relatio non est substantia: nec dicunt accidens, quia in Deo nullum est accidens. Ita respondit Augustinus lib. V, Trin. cap. 3, 4 et 5, ubi eleganter argumentum retorquet in Arianos: nam cum dicitur: *Ego et Pater unum sumus* (1): unumne, inquit, dicuntur Pater et Filius secundum substantiam, aut secundum accidens? Si primum; ergo sunt ejusdem substantiæ Pater et Filius: si secundum; ergo in Deo sunt accidentia. Et concludit tandem his verbis: hæc non secundum substantiam dicuntur, sed secundum relativum, quod tamen relativum non est accidens. Vide etiam S. Thom. in 1. q. XXVIII, art. 2, ubi docet, in Deo esse duo prædicamenta secundum proprii generis rationem, substantiam, et relationem.

Sed dices. Si ad essentiam et substantiam Dei non pertinet esse genitum vel ingenuum, quomodo non accidit hoc illi? Respondeo cum Augustino ibidem: Deo nihil accidere posse, nam omne accidens compositionem dicit, et mutationem. Unde concedendum est, Deo esse proprium, naturale et necessarium simpliciter ut sit Pater, Filius, et Spiritus sanctus, et proinde quod una persona sit ingenua, alia genita, alia procedens: sic tamen hæc sunt naturalis et necessaria Deo, ut non sint proprie et formaliter de essentia ejus. Quomodo in rebus creatis, naturale est animalis et necessarium esse rationale vel ir-

rationale, et tamen neutrum est de essentia ejus: cum tamen e contrario animal sit de essentia utriusque, id est, tam hominis, quam bruti. Ita igitur essentia divina essentialiter includitur in relationibus: nihil enim est in Deo, quod non sit essentialiter Deus; alioqui esset essentialiter creatura: at contra ipsa relatio non includitur essentialiter in essentia, nec tamen accidit ei, ut dictum est. Quin potius clarius hoc cernitur in nostro proposito: nam paternitas, filiatio, et spiratio relationes sunt; relatio autem secundum suam formalem rationem abstrahit a substantia et accidente, nam in Deo relatio est substantia, in creaturis est accidens. Vide S. Thomam 1. p. q. XXVIII, art. 1, et de pot. q. VIII, art. 5, et Franc. Ferrarier. in IV. cont. Gent. c. 14. non procul a fine.

CAPUT X.

Dilatur argumentum quartum.

Quartum argumentum. Generare est summa perfectio in vivente: hanc autem perfectionem Pater habet, Filius non habet; non igitur est Filius æqualis Patri, proinde non sunt ejusdem nature Pater et Filius, et quod inde sequitur, non sunt plures personæ ejusdem essentiæ in Deo. Et confirmatur. Quia productum dicitur intrinsece dependentiam ab alio, et posterius est eo a quo producitur, si non tempore, certe natura: at verus Deus est ens ex se independens, et necessarium, et nulla re posterius; igitur Filius non est verus Deus, cum sit productus, et a Patre in esse dependeat.

Respondeo: generare dicere perfectionem, sed minime eam deesse Filio. Est enim in Filio omnis perfectio activæ generationis, licet ipsa activa generatio in Filio non sit, quia non est opus: nam omnem perfectionem quam habet generatio, ab essentia habet: essentiam autem totam etiam Filius habet. Id quod facilius intelliget, qui observaverit, quod sicut principium quo generationis activæ est essentia divina, et ideo generatio activa est infinitæ perfectionis; ita terminus quo generatio passivæ est essentia divina, et ideo illa etiam infinitæ perfectio-

nis, imo ejusdem prorsus infinitæ perfectionis est.

Dices: si terminus quo generationis divinæ est essentia; ergo essentia generatur saltem per accidens. Respondeo: nullam esse consequentiam: nam in creaturis natura quæ est terminus quo, per accidens generatur, quia non communicatur natura Filio eadem numero cum ea quæ in Patre, sed alia quædam nova, quæ quia nisi producat non est; ideo producitur, ut communicari possit. At essentia divina una numero est in Patre, et communicatur Filio; ideo per generationem minime producitur.

Ad confirmationem respondeo: in creaturis dependere Filium a Patre, quia accipit aliam numero naturam ab illa quam habet Pater: in divinis autem non esse ejusmodi dependentiam, quia eadem natura, quæ ex se est simpliciter independens, communicatur a Patre Filio, idque naturaliter, et necessario; unde solum est relatio mutua Patris ad Filium, et contra, sed sine ulla dependentia in esse.

Pari ratione negandum est, omne productum necessario esse posterius: solum enim productum per se requirit ordinem inter producentem, et productum, sed non prioritatem, nisi per accidens in creaturis, ubi nova natura ex non esse deducitur ad esse. At inter personas divinas non potest ulla esse prioritas, et posterioritas, cum nihil habeant istæ personæ, nisi essentiam et relationem, et essentia sit una et eadem in omnibus: relationes autem id requirant, ut sint simul natura.

CAPUT XI.

Dilatur argumentum quintum.

Quintum argumentum. Quando Filius genitus est, vel erat, vel non erat. Si erat; quare genitus est? Si non erat; ergo aliquando Filius non fuit; ergo non est verus Deus; ergo non sunt plures personæ ejusdem essentiæ.

Item. Vel Filius semper gignitur, vel semper est genitus, vel aliquando gignebatur, et aliquando fuit genitus: si semper gignitur; nunquam terminum et perfectionem ultimam

assequetur : si semper fuit genitus ; quo pacto ad terminum sine via pervenit? si aliquando gignebatur, et aliquando fuit genitus ; non semper eodem modo se habuit, sed mutatus est, quæ omnia absurda sunt in Deo : non igitur in Deo plures personæ asserendæ sunt.

Item. Vel Filius præfuit in Patre actu, vel potentia, vel nullo modo : si actu ; ergo fuit antequam gigneretur ; si potentia ; ergo in Deo est potentia passiva : si nullo modo ; ergo ex nihilo factus est.

Respondeo ad rationem primam cum Basilio lib. II in Eunom., negandum esse, Filium fuisse antequam gigneretur, et concedendum fuisse cum gigneretur : nec sequitur, frustra genitum esse ; id enim frustra fieret, imo nec posset fieri, quod esset antequam fieret ; quod autem est dum fit, non frustra fit ; certe in rebus creatis momenta temporis et sunt cum fiunt, et fiunt cum sunt. Nec etiam sequitur, Filium non semper fuisse, si negetur fuisse antequam gigneretur : nam semper genitus est, atque ita semper etiam fuit.

Ad secundum Calvinus lib. I, Instit. c. 13, §. ult. respondet : Filium semel genitum fuisse, nec jam generari ; dicit enim, stulte fingi in Deo continuum actum generandi. Sed profecto Calvinus repugnat Augustino in ep. 174. ad Pascent. cap. 4. qui sic ait : « Semper gignit Pater, et semper nascitur Filius. » Et rationem affert optimam, quia si Pater aliquando genuit, et postea destitit ; ergo aliquando etiam cœpit gignere, et antea non gignebat ; ergo Filius non est æternus. Idem tamen Augustinus lib. LXXXIII quæstion. quæst. 37. et Greg. lib. XXIX, Moral. c. 4. dicunt : melius dici Filium Dei semper natum, quam semper nasci ; nam etiamsi semper durat actus generandi, et nascendi, tamen semper etiam est perfectus, et consummatus.

Ad argumentum ergo dico in generatione divina esse quiddam perfectionis est in via et in termino generationis, remota imperfectione. In via, quæ exprimitur per vocem *Nascitur* invenitur perfectio ipsius actus nascendi, et imperfectio carentiæ termini ; in termino, qui exprimitur per vocem *Natus est* invenitur perfectio ipsius rei productæ, sed deest perfectio actus nascendi. In Deo ergo semper est nativitas, sed perfecta : semper enim Filius Dei nascitur, sed perfectus. Et hoc est semper natum esse.

Ad tertiam respondeo : rem aliquam dici esse in potentia dupliciter. Uno modo in potentia activa agentis, et hoc proprie convenit suppositis quæ producuntur : altero modo in potentia passiva materiæ, et hoc convenit formæ ; non enim suppositum educitur de potentia materiæ, sed forma. Jam ergo si consideres ipsum suppositum Filii, præfuit in potentia activa Patris, et hoc nullam ponit in Deo imperfectionem : nam potentia passiva imperfectionem dicit, activa perfectionem. Si respicias formam Filii, id est, essentialiam ejus, quam Paulus Philipp. II. vocat formam Dei, illa præfuit actu in Patre, non in potentia, quia est communis utriusque.

Ad argumentum, cum dicitur : si præfuit actu ; ergo fuit antequam fieret ; respondeo : non esse factam ipsam formam, sed communicatam ; nec est absurdum, imo necessarium, ut præexisteret quæ communicanda erat. Intelligenda autem sunt hec omnia, quæ sonant prioritatem, secundum modum nostrum intelligendi : nam quod ad rem attinet, nulla est prioritas, sed Pater semper actu genuit, ac gignit Filium.

CAPUT XII.

Diluitur argumentum sextum.

Sextum argumentum. Aut persona in Deo est finita, aut infinita : si infinita ; ergo una tantum : si finita ; ergo infinitæ personæ deberent esse, ut respondeant infinitati essentiali.

Præterea : multiplicatio suppositorum vel est necessaria ad conservationem speciei, vel ut unum suppositum perficiatur ex altero : at Deus, cum sit æternus, non eget conservatione, nec perfectione, cum sit perfectissimus.

Denique : vel persona ut persona dicit perfectionem, vel non. Si dicit perfectionem ; ergo una perfectio est in una persona, quæ non est in alia ; et cum illa non sit accidens, erit substantialis perfectio in una, et non in alia. Si vero persona ut persona non dicit perfectionem ; ergo perfectior erit persona humana, quam divina : nam humanam certum est dicere perfectionem. Respondeo :

personam divinam ut talem esse infinitam, et proinde dicere summam perfectionem. Ad argumentum autem respondeo : non posse inde colligi ; ergo una tantum est persona : sed hoc solum ; ergo una est perfectio omnium personarum : est enim una et eadem infinita perfectio in omnibus personis, sed non eodem modo ; in Patre enim illa perfectio est paternitas, in Filio filiatio etc.

Ad secundum dico : multiplicari supposita in divinis, non ad conservationem speciei, nec ad perficiendum unum ex alio, sed quia id postulat natura rei intelligentis, quæ duos habet modos producendi aliquid intra seipsam, videlicet, cognitionem, et amorem. Quæ etiam est ratio cur sint tres personæ tantum, et non plures, nec pauciores : una enim esse debet producens, non producta : alia producta per cognitionem : alia producta per amorem.

Ad tertium dico : eandem perfectionem dicere omnes personas, sed alio modo.

Quæres fortasse : an ille modus, id est, an illa relatio dicat perfectionem. Respondeo : relationem in genere sumptam non dicere perfectionem, cum abstrahat ab ente reali, et rationis ; tamen relationem realem perfectionem dicere, et relationem divinam infinitam perfectionem : non tamen aliam perfectionem dicere hanc divinam relationem, aliam illam, sed omnes eandem, quæ est divina essentiali.

CAPUT XIII.

Diluitur argumentum septimum.

Septimum argumentum. Intellectus divinus et voluntas idem sunt, et similiter intellectus et volitio ; ergo etiam Verbum et Amor, id est, Filius, et Spiritus sanctus : ab uno enim non procedit nisi unum.

Præterea intelligens in Deo, et intellectus idem sunt, et similiter amans et amor ; ergo Pater et Filius non distinguuntur inter se, nec a Spiritu sancto.

Denique aut Filius intelligit, aut non : si intelligit ; ergo producit notitiam seu verbum : si non intelligit ; ergo Verbum non est Deus, nec enim Deus esse potest, qui nihil intelligit. Idem de Spiritu sancto dici pot-

est. Nam si amat, producit amorem ; ergo aut se, aut alium : si non amat, non est Deus ; nec enim Deus actu voluntatis carere potest.

Respondeo ad primam rationem : minorem distinctionem requiri in principiis, quam in terminis, ut planum est ex eo, quod unus Deus tot genera rerum creavit, animus noster tot conceptus parit, unus truncus tot ramos producit ; ex quo fit, ut satis sit distinctio rationis inter intellectum et voluntatem, ad hoc ut habeant terminos re distinctos.

Ad secundam dico : inde solum probari, Patrem, Filium, et Spiritum sanctum esse unum in essentiali. Nam in Deo, intelligens, seu potius dicens, et verbum idem sunt, excepta relatione producentis et producti ; et amans et amor idem sunt, excepta relatione producentis amorem, et amoris producti.

Ad tertiam dico : Filium intelligere, et tamen non producere notitiam, et Spiritum sanctum amare, et tamen non producere amorem ; est enim observandum intelligere et producere notitiam, ut etiam amare et producere amorem, esse idem re, sed distingui ratione. Nam intelligere et amare dicunt ordinem ad objectum, id est, ad rem quæ intelligitur et amatur : at producere notitiam et amorem, dicit ordinem ad rem, quæ producitur, hoc est, ad ipsam notitiam, et amorem : sic etiam notitia et verbum sunt idem, sed distinguuntur ratione. Nam notitia dicit ordinem ad objectum, verbum autem ad dicentem. Jam ergo Pater est intelligens cum utroque ordine ; et ideo est etiam producens : Filius est intelligens, sed cum primo ordine et non cum secundo, quia habet oppositum ordinem. Unde ipse non est dicens, seu produciens verbum.

Pari ratione, Pater est notitia, sed non verbum ; Filius est notitia et verbum, quia habet ordinem producti, quem non habet Pater. Hinc S. Augustinus lib. XV, Trinit. c. 44. « Sciunt, inquit, invicem Pater et Filius, sed ille gignendo, iste nascendo. » Similiter Spiritus sanctus intelligit, et est ipsa notitia, sed sine relationibus producentis, aut producti. Unde neque est dicens, neque verbum. Idem dico de amore : nam Pater et Filius amant cum relatione producentis amorem : Spiritus sanctus amat, sed cum relatione amoris producti.

CAPUT XIV.

Diluitur argumentum octavum.

Octavum argumentum. In Deo nihil est nisi essentia et relatio: sed neutrum generat, aut generatur; ergo nihil in Deo generat, et nihil generatur; non igitur sunt in Deo plures personae.

Item. Verus Filius debet produci similis gignenti: sed verbum non est simile gignenti sed objecto, ut notum est; igitur non est Verbum Dei versus Filius Dei, proinde nec ejusdem essentiae cum Deo.

Item. Spiritus sanctus aut producitur similis Deo Patri in essentia, aut dissimilis: non similis, quia esset Filius, et tunc non esset Verbum unigenitus Filius; ergo dissimilis; ergo non est verus Deus; ergo non sunt tres personae unus verus Deus.

Respondeo ad primam rationem: non essentiam, nec relationem seorsim sumptam gignere, aut gigni, sed constitutum ex utroque. Itaque constitutum ex essentia et paternitate gignit, et constitutum ex essentia et filiatione gignitur: quemadmodum etiam in creaturis non gignit essentia, nec subsistentia, sed persona ipsa principium est quod gignit, essentia est principium quo gignit, subsistentia est conditio sine qua non gigneret.

Ad primam confirmationem, quae erat ejusmodi: Verbum non est simile intelligenti, sed rei intellectae; ergo non est Filius intelligentis. Respondeo: Deum intelligendo seipsum producere verbum, et proinde rem intellectam cui verbum est simile, esse ipsum Deum qui producit verbum.

At inquit: Verbum non est simile Deo ut intelligenti, sed ut intellecto: at Deus non gignit ut intellectus, sed ut intelligens; ergo Verbum non est simile gignenti, proinde nec est Filius. Praeterea, Filius vel est similis Patri in essentia, vel in proprietate: non in essentia, quia in essentia est idem: non in proprietate, quia in illa est dissimilis; ergo nullo modo est similis.

Respondeo: Patrem debere producere Filium sibi similem in essentia, non similem in relatione producentis, quia non producit Patrem suum, sed Filium suum; et ideo Ver-

bum non debet esse simile Patri ut Pater est, dicens, sed ut Pater habet talem naturam, quod dicendo exprimitur.

Ad illud autem, quod addebatur: Filius Patri in essentia est idem; ergo non similis. Respondeo esse eundem et esse similem: nam quatenus uterque habet illam essentiam, sunt idem in essentia: tamen quatenus ipsi sunt duo distincti, et convenient in illa essentia, sunt similes in essentia. Unde cum Ariani vellent Filium dicere *ὁμοούσιον* Patri, non *ὁμοούσιον*, Patres responderunt, posse quidem dici *ὁμοούσιον*, sed non debere negari *ὁμοούσιον*. Vide Hilarium lib. de Synod. prope fin.

Ad postremam rationem quae erat de Spiritu sancto, respondeo: Spiritum sanctam similem produci in essentia Patri, et Filio: nec tamen esse Filium, cujus rei causa non est usque adeo certa. Scriptura siquidem rem docuit, causam tacuit, non in hac re solum, sed in multis etiam aliis, ut semper nos exerceat et humiles discipulos habeat. Vide Athanasium in epist. ad Serapion. Greg. Nazianz. lib. V. de Theol.: Basil. lib. III. in Eunom.; Damasc. lib. I. cap. 10.; August. lib. V. Trinit. cap. 27. lib. III. cont. Maxim. cap. 14. et Tract. 99. in Jo., qui docent rem esse alioiorem, quam ut a nobis perfecte intelligi possit. Quamvis Augustinus duas rationes excogitaverit, quae utcumque animo quaerentis satisfacere possunt. Ait enim I. V. de Trinit. cap. 14. ideo Spiritum sanctum non esse Filium, quia non procedit quomodo natus, sed quomodo datus. Addit vero I. XV. cap. 26. propterea quoque non posse vocari Filium, quia procedit ex duobus, qui nec duo Patres dici possunt, nec alter pater, alter mater.

Clarius S. Thomas I. part. quaest. XXVII. art. 4. et in q. de pot. q. X. art. 2. ad arg. 22. rem istam explicuisse videtur. Ait enim, Verbum Dei Filium esse Dei, quia cum procedat per actum intellectus, procedit ut similitudo quaedam et imago producentis, idque ex vi ipsius productionis. Nec enim res vere intelligitur, nisi producatur notitia, seu Verbum, quod sit ipsius rei quae intelligitur similitudo. Ad Spiritum sanctum, idem B. Tho. docet, non esse Filium Dei, quia licet similis sit Patri et Filio, non procedit similis ex vi productionis, cum per actum amoris procedat: amor autem non sit ex natura similitudo rei amatae, sed impulsus quidam in rem amatam.

CAPUT XV.

Diluitur argumentum nonum.

Nonum argumentum. Vel subsistentia est de intrinseca ratione essentiae, vel non est. Si est; ergo essentia est incommunicabilis, vel si communicatur, communicabitur etiam subsistentia. Et tunc vel habent personae praeter istam subsistentiam, quam accipiunt cum essentia, aliam propriam, vel non: si habent; ergo quatuor erunt subsistentiae, et proinde quatuor personae: si non habent; ergo una tantum erit subsistentia, ac proinde una tantum persona. Si vero subsistentia non est de ratione essentiae; ergo essentia non est infinita simpliciter, cum non contineat omnem perfectionem: et praeterea erunt divinae personae compositae ex essentia, et subsistentia, quod est absurdissimum.

Respondeo: hic tangi quaestionem difficultissimam, et in qua Patres discordes videntur. Nam B. Augustinus lib. VII. Trinit. c. 4. dicit, aliud esse in Deo esse Patrem, aliud esse Deum: sed ibidem docet, subsistere dici ad se, non ad aliud, proinde esse absolutum, et commune tribus. Denique addit: sic esse in Deo unum subsistere, quomodo est unum sapere, et sicut non sunt in Deo tres sapientiae, ita nec tres esse subsistentias. Et cap. 6. dicit, personam esse quid absolutum, et non esse aliud personam esse, aliud vero Deum esse; quamvis sit aliud Deum esse, et Patrem esse. Ubi videtur S. Augustinus distinguere subsistentiam a relatione, et subsistentiam unam asserere, relationes autem multas.

Item Anselmus in Monol. cap. 43. dicit, personas divinas per suam sapientiam, essentiam, et vitam subsistere, sapere, et vivere, et Boëtius lib. de duab. nat.: «Subsistit, inquit, quod alio non indiget ut sit: quare quod Graeci dicunt *ὄντως*, nos subsistentiam vocamus.» Similia habet Richardus lib. IV. Trin. cap. 8, 19. Et ipse etiam B. Thomas quaest. IX. de pot. art. 5. ad 13. ubi dicit, relationes habere ab essentia quod subsistant, non e contrario essentiam a relationibus: quod alibi etiam saepe repetit: et in I. sent. dist. 26. quaest. 1. art. 1. ad 4. clare dicit, subsistentiam esse unam sicut essentiam.

Idem quoque ratione demonstrari potest: subsistere enim est proprium subsistentiae, non relationis; ergo non habet hoc essentia a relatione, sed a se. Et praeterea, si haberet a relatione, non posset explicari, quomodo sit in Deo vera generatio, nam relatio sequitur generationem, cum in ipsa fundetur: suppositum autem subsistens praecedit generationem, cum nihil agere possit nisi sit suppositum; quomodo ergo Pater gignere potuit, si non habuit esse subsistens nisi per relationem, et eam non habuit nisi post generationem?

At ex altera parte Joannes Damascenus lib. I. cap. 6. de Fide Orthod. sic ad verbum ait: «τὸ τοῦ θεοῦ λόγος τὸ μὴ ὑποστάσει κατ' ἑαυτοῦ, διὰ τὴν πρὸς ἐαυτοῦ, κατ' ὅν ὑπόστασις ἔχει», hoc est, «Verbum Dei hoc ipso, quod per se subsistit, distinguitur ab eo a quo habet subsistentiam», ubi satis aperte plures ponit subsistentias. Item VI Synodus generalis 11. legi jussit epistolam Sophronii, et recepit eandem postea act. 43. in qua epistola bis repetitur, Trinitatem esse numerabilem personarum subsistentiis.

Praeterea in Symbolo Athanasii, et apud omnes Graecos, dicitur alia hypostasis Patris, alia Filii: at certe non possent dici plures hypostases, nisi essent plures subsistentiae. Sicut ideo non possumus dicere plures Deos, quia non sunt plures Deitates: non enim multiplicatur concreta substantiva, nisi multiplicetur forma. Item, Si non sunt tres subsistentiae; quomodo distinguuntur realiter tres personae? nec enim realis distinctio habere potest locum, ubi non sunt distinctae existentiae, aut subsistentiae: certum autem est, divinas personas non distingui existentis. Item, Si non sunt plures subsistentiae, quo pacto constabit, incarnationem esse factam in hypostasi solius Filii? Denique. Si in Deo cum una sola subsistentia sunt plures personae propter solam multiplicationem relationum oppositarum, cur etiam in Christo non sunt multae personae propter multiplicationem naturarum oppositarum, id est, naturae creantis, et create? Adde, quod B. Thomas p. p. quaest. XL. art. 3. dicit, relationes afferre secum hypostases, non praesupponere, et abstractis relationibus ab essentia, non remanere hypostases.

Ut igitur tanta haec lis componatur, dicendum nobis esse videtur: subsistentiam divinam partim esse unam, partim multas; partim absolutam, partim relativam; partim

communem tribus, partim propriam singulorum; denique partim de ratione essentiae, partim non de ratione essentiae. Quod ut facilius intelligatur, aliqua praenotanda erunt.

Ac primum quidem, ex S. Thoma qu. VIII de pot. art. 3. ad 7. subsistentiam duo habere officia: unum ut constituat suppositum, et faciat illud esse in se, id est, non pendere ab alio: alterum ut distinguat illud ab aliis suppositis, quae duo officia valde inter se distinguuntur. Nam unum potest esse ante aliud, ut patet in Adamo, qui quando erat solus, habebat esse in se, sed non distinguebatur ab aliis. Item aliquid distinguit quod non constituit, ut patet de spiratione activa in Deo.

Nota secundo, aliud esse loqui de subsistentia respectu essentiae, aliud respectu personarum: nam si de essentia loquamur, illa non constituitur per relationem, nec accipit ab illa subsistentiam, sed habet in se intrinsece subsistentiam; ita ut si mente separemus ab essentia relationes, illa erit in se existens, et distincta ab omnibus aliis essentis, quamvis non habeat in se distinctas personas.

Nota tertio, certum esse, personas habere distinctionem a relatione, et proinde subsistentiam quoad secundum officium: personae enim divinae distinguuntur debent minima distinctione, ut B. Cyrillus lib. I Triuit. et B. Thomas p. p. quest. XL, art. 2. ad 3. docent: minima autem distinctio est per relationem; et hoc ipsum docent passim Patres et Concilia, quae dicunt, solam relationem, distinctionem, et numerum in Deo efficere.

At vero unde habeant personae divinae subsistentiam quoad primum officium, Patres non ita perspicue expresserunt: tamen nos cum S. Thoma dicimus, totam subsistentiam habere personas a relatione, sed non eodem modo; nam relatio includit essentiam, et superaddit respectum, cum sit aliquid ad aliud; et quidem quatenus includit essentiam, constituit et dat personae esse in se: quatenus dicit respectum, distinguit. Esse autem hanc sententiam S. Thoma, non negabit qui ejus opera diligenter evolverit, siquidem ipse ubique docet, relationem constituere et distinguere personas: sed constituere ut identificatur cum essentia, distinguere autem, ut relatio est. Vide de pot. q. VIII, art. 3. ad 7. quest. IX, art. 5. ad 13.

et quest. X, art. 5. ad 12. Contra gent. lib. I, cap. 21 et 22. lib. IV, cap. 10, 14 et 49. et p. p. quest. III, art. 3. et qu. XXIX, art. 4. et quest. XL, art. 2 et 4 et 1. dist. 26. quae I, art. 4. ad 4. Sed placet adscribere pauca S. Thomae verba; sic igitur loquitur in quae. VIII. de pot. art. 3. ad 7. «Relationes etsi constituant hypostases, tamen hoc faciunt in quantum sunt essentia divina.» Et ibidem ad 9. «Relatio distinguit in quantum est relatio: constituit in quantum est essentia,» et quest. IX, ad 13. «Proprietates personales non sunt principium subsistendi divinae essentiae; ipsa enim divina essentia per se subsistit: sed e converso proprietates personales habent quod subsistant ab essentia.»

Dices: si relatio non constituit ut relatio, sed ut essentia; ergo ipsa essentia constituit, non relatio. Respondeo: non ita esse, quia idem debet esse principium constituens, et distinguens, quamvis non eadem ratione utrumque faciat: constat autem distinctivum principium esse relationem; relatio igitur debet etiam constituere, sed tamen hoc facit, ut includit essentiam.

Nota quarto, subsistentiam quo ad primum officium, id est, dum constituit personam, duo facere. Nam et dat esse per se, et praestat incommunicabilitatem: quamvis autem divina relatio non det simpliciter esse per se, quia divina essentia cum sit infinitae perfectionis, includit essentialiter non solum existere, sed etiam per se existere: tamen dat incommunicabilitatem, et constituit suppositum; divina enim essentia, quamvis per se subsistat, tamen communicabilis est ob suam infinitatem; et ideo non est suppositum: at per relationem ita terminatur, et quasi modificatur subsistentia illa essentialis, ut constitutum ex essentia et relatione sit prorsus incommunicabile; quare relatio, etsi non constituit ut relatio, sed ut essentia, quatenus constituere dicit dare simpliciter esse per se, ut paulo ante cum S. Thoma docuimus: tamen constituit ut relatio, quatenus constituere dicit dare esse per se incommunicabiliter. Igitur in Deo sicut est una subsistentia communis et absoluta, et ex Augustino, Anselmo, Richardo, et S. Thoma colligitur: ita sunt etiam tres verae subsistentiae propriae et relative, ut colligitur ex Athanasio, Sophronio, Damasceno, et eodem S. Thoma: nec tamen sunt quatuor subsistentiae, sed una et tres, quia tres illae relative

et absolute realiter idem sunt; et per haec cessant argumenta pro utraque parte.

Ad illud primum; ergo essentia est incommunicabilis. Respondeo: negando consequentiam; nam essentia non sic communicatur, ut quae erat in se incipiat esse in alio: semper enim illa est in se, et nunquam in alio, cum sit simplicissima, et de ejus ratione sit subsistere; sed ut quae est in se uno modo, sit in se etiam alio modo. Itaque essentia Patris est in seipsa, sed cum relatione producentis, et essentia Filii est in seipsa, sed cum relatione producti etc.

Ad illud, vel habent personae propriam subsistentiam, praeter istam essentiae, vel non. Respondeo: personas singulas non habere nisi subsistentias singulas, sed eas partim esse de ratione essentiae, partim non esse, ut dictum est.

Ad illud pro altera parte; ergo essentia non erit infinita simpliciter. Respondeo: negando consequentiam; essentia enim continet intrinsece quiddam perfectionis habet subsistentia; nam ut supra diximus, relationes non dicunt aliam perfectionem, quam eam quae est ipsa essentia.

Ad illud; ergo persona erit composita. Respondeo: negando consequentiam; nam subsistentia Patris, quatenus distinguitur ab essentia, est purus respectus ad aliud, et proinde non habet ordinem ad ipsam essentiam, sed solum ad terminum.

Ad illud argumentum, quod solet videri insolubile: Suppositi constitutio praecedit generationem: generatio relationem; ergo suppositum non constituitur per relationem. Respondeo: suppositi constitutionem praecedere generationem, sed suppositi distinctionem sequi post generationem, et propterea dicimus, relationem ut sic, quae sequitur generationem, distinguere suppositum, non constituere: at relationem ut identificatur cum essentia, et praecedat generationem, secundum modum nostrum intelligendi constituere suppositum.

Dices: relatio etiam ut identificatur cum essentia, si relatio est, fundamentum aliquod requirit aliqui nulla erit ratio, cur sit potius paternitas, quam alia species relationis: fundamentum autem paternitatis nullum potest fingi, praeter generationem; igitur nullo modo paternitas praecedere potest generationem, et suppositum constituere. Respondeo: relationes quae accidentia sunt, semper requirere fundamentum, nimirum ut

habeatur ratio, cur talis relatio in tali subiecto inhereret: at relationes quae sunt ipsa essentia subiecti, nullum fundamentum requirere: ut enim nemo quaerit, cur homo sit animal rationale, quia illa est ejus essentia: ita non debet quaeri, cur prima persona divina sit paternitas subsistens, quia haec est ejus essentia: et tamen fundamentum assignamus, videlicet, generationem, cur haec prima persona sit formaliter Pater, et distinguatur a Filio.

At, inquires, S. Thomas p. p. q. XL, art. 3. dicit, abstractis relationibus, non remanere in Deo hypostases; ergo subsistentia nullo modo est de ratione essentiae. Respondeo: B. Thomam velle dicere, non remanere hypostases distinctas, nam subdit statim, hypostasis enim significat aliquid distinctum.

CAPUT XVI.

Dilatur argumentum decimum.

Decimum argumentum. Relatio ut distinguitur ab essentia distinguit personas: sed relatio ut distinguitur ab essentia non est in re, sed solum in mente; relatio enim supra essentiam non addit rem, sed rationem tantum, alias esset in Deo aliquid ab essentia realiter distinctum; ergo personae non distinguuntur re, sed ratione tantum.

Praeterea, vel tota realitas quae est in Patre est etiam in Filio, vel non est: si est; ergo non distinguuntur re Pater, et Filius: si non est; ergo aliqua res est in Patre, quae non est in Filio; et cum res, unum, verum, et bonum convertantur, aliqua unitas, veritas, et bonitas erit in Patre, et non in Filio.

Respondeo: respectum quem superaddit ad essentiam relatio, distinguere personas, sed eum respectum non esse solum in mente, sed etiam in re, et ut est in re distinguere, nam personae distinguuntur realiter, etiam si cesset omnis operatio intellectus. Quare ad propositionem respondeo: non distinguuntur personas relationibus, quatenus distinguuntur ipse relationes ab essentia quomodo eodemque, sed quatenus sunt relationes reales, sive ut sunt idem re cum essentia, et ab ea ratione distinguuntur.

Ad confirmationem dico : totam realitatem absolutam quæ est in Patre, esse etiam in Filio, et in Spiritu sancto, sed non totam realitatem relativam; vere enim sunt tria entia realia, sed relativa, Pater, et Filius, et Spiritus sanctus.

Ad probationem cum dicitur, ens, verum, et bonum convertuntur etc. Respondeo : ista tria entia, esse etiam tria vera, et tria bona, si accipiantur hæc nomina adjective, hoc est, sunt tria habentia veritatem, et bonitatem : non autem sunt in illis tres veritates, aut bonitates, sed una. Et ratio est, quia relatio non dicit perfectionem quatenus est ad aliud, sed quatenus est aliquid ad aliud. In Deo autem illud aliquid relationis identificatur cum essentia, et proinde relatio in Deo non dicit aliam perfectionem, quam ipsam essentiam, quæ est una.

Et hinc est : quod cum dicimus, in Deo esse tria entia, aut tres res, aut tres subsistentias, aut tres personas, semper addimus, vel subintelligimus, relativas, et nunquam multiplicamus, aut numeramus absolutam, quia sola relatio est ejus nature, ut veram afferat distinctionem sine multiplicatione perfectionum, quia ratione sui *Ad* habet oppositionem, et proinde distinctionem : et tamen ratione ipsius *Ad* non dicit perfectionem; quatenus vero perfectionem dicit, cum essentia identificatur. Vide Anselmum lib. de Incarn. cap. 3. ubi dicit Patrem et Filium posse dici duas res, modo per res relationes, non substantiæ intelligantur : et Concilium Toletan. XI. can. I. ubi legimus, in relationibus numerum cerni, in divinitatis vero substantia quid enumeratum sit, non inveniri. Ubi enim verus numerus admittitur, ibi necessario plura entia admittuntur.

CAPUT XVII.

Diluitur argumentum undecimum.

Undecimum argumentum. Intelligentia, et voluntatis actiones, immanentes sunt, ac proinde steriles, ut Philosophus docet I. IX. Metaphys. text. 16. non igitur aliquid producant : at si Filius, et Spiritus sanctus non producuntur per intellectum, et voluntatem,

nullo modo producuntur; non enim facile explicari potest, quo alio modo producuntur, et cur duæ tantum personæ producuntur, et cur una Verbum, altera Amor dici soleat.

Respondeo : actiones immanentes, ac proinde intelligentiæ et voluntatis actus, quos intellectiorem et dilectionem appellare possumus, nihil producere quod maneat post actionem : aliquid tamen producere intimum ipsi actioni, quid nomine ipso actionis appellari potest. Siquidem duobus modis actionis vocabulum accipitur, uno modo pro nuda et sola actione, quæ perlinet proprie ad prædicamentum actionis, altero modo pro actione conjuncta cum aliqua qualitate, quæ sit quasi terminus ejus. Quomodo calefactionem actionem vocamus, cum ea tamen non sit simplex actio de prædicamento actionis, sed includat calorem aliquem acquisitum.

Ita igitur intellectio, et dilectio non nudæ sunt actiones, sed includunt etiam aliquid per modum qualitatis, quod est quasi terminus actionis; alioqui si intellectio nuda esset actio, quomodo intelligens per intellectiorem fieret similis rei intellectæ? nonne similitudo in forma, seu qualitate fundatur? Quare Philosophus non ait, per actiones immanentes nihil omnino produci, sed nihil produci quod maneat post actionem : quemadmodum per actiones transeuntes producitur opus aliud quod re distinctum ab actione, et quod perseverat post actionem.

Producitur igitur per intellectiorem Verbum, per dilectionem Amor, quæ quidem in nobis accidentia sunt, in Deo substantia, quoniam in Deo intelligere est ipsum esse, non autem in nobis. Quare SS. Patres passim affirmant, Deum Patrem ab æterno genuisse Verbum suum, quoniam ab æterno sapiens fuit; quod non dicerent, nisi crederent, per actum intellectus Verbum Dei produci. Vide Athanasium serm. 1, 2 et 3 cont. Arian. Basilium lib. IV. in Eunom. Nazianzenum I. III. de Theol. Cyrillum lib. I, thes. c. 5. et lib. XII, c. 7. Ambrosium lib. IV. de Fide c. 4. et Augustinum lib. VI, Trin. c. I. et lib. VII, cap. 1.

Nec raro etiam Patres diserte docent, Deum Verbum per intellectiorem produci, ut Basilium hom. in init. Jo. : Cyrillum lib. I. in Jo. : cap. 3. Theodoretum lib. II. ad Græc., et Damascenum lib. I, cap. 6. Denique Augustinus toto lib. IX. de Trin. Filium sapientiam, Spiritum sanctum amorem appellat, et Con-

cilium Toletanum XI, c. 4. Spiritum sanctum charitatem vocat.

CAPUT XVIII.

Diluitur argumentum duodecimum.

Duodecimum argumentum. Hoc mysterium destruit tria principia naturaliter nota. Primo illud principium : Omne est, vel non est; nam paternitas est idem re cum essentia, essentia idem re cum filiatione; ergo paternitas est idem re cum filiatione, et tamen non est idem re cum filiatione si ab illa distinguitur realiter. Secundo illud principium : Quæ sunt eadem uni tertio, sunt eadem inter se; nam paternitas et filiatio sunt eadem res cum essentia, et tamen non sunt eadem res inter se. Tertio syllogismus expositorium : nam cum dicitur, hæc essentia est Pater, hæc essentia est Filius; ergo Filius est Pater, bene videtur concludi : et tamen falsum concluditur, si Fides est vera.

Respondeo ad primum : negando primam consequentiam, quia essentia habet se per modum termini communis, quia licet singularis sit, tamen vere est in pluribus suppositis. Quare in prædicationibus fungitur munere vocis universalis, ut S. Thomas annotavit in p. p. q. XXXIX, art. 4, ad 1. Quemadmodum igitur hic syllogismus non valet : Homo est idem re cum animali : animal est idem re cum equo; ergo homo est idem re cum equo; ita nec iste valet. Paternitas est idem rem cum essentia : et essentia idem re cum filiatione; ergo paternitas est idem re cum filiatione.

Ad secundum dico : eam maximam non esse veram universaliter, nisi quando aliqua sunt eadem uni tertio adæquate, sicut in Mathematicis, ubi si duæ lineæ sunt æquales uni tertie, universaliter erunt æquales inter se, quia ibi est summa adæquatio.

At vero si dicas : homo et equus sunt idem re cum animali; ergo et inter se, non valet, quia homo et animal non sunt idem re adæquate; ita etiam essentia et paternitas non sunt idem adæquate, quia essentia ad plura se extendit. Nec est verum, istam maximam esse fundamentum totius discursus humani, si nullæ addantur limitationes, alioqui frus-

tra essent tot figure, et modi syllogismorum, quibus explicatur, quomodo conjungi debeant duo extrema cum medio, ut possit concludi esse etiam inter se conjuncta. Adde, quod etiam illa maxima esset universaliter vera in rebus finitis, non propterea deberet esse vera in Deo infinito : nam si anima rationalis quia spiritualis, naturaliter est in pluribus partibus corporis realiter distinctis, nec valet iste syllogismus : Manus et pedes sunt idem loco cum anima; sunt ergo idem loco inter se : quanto magis Deus, qui est infinitus Spiritus, poterit esse simul in pluribus suppositis.

Ad tertium : nego esse syllogismum expositorium : nam hæc essentia habet se per modum termini communis, ut dictum est. Quare sicut non valet : Aliquis homo est Petrus : aliquis homo est Paulus; ergo Paulus est Petrus; ita non valet : Hæc essentia est Pater : hæc essentia est Filius; ergo Filius est Pater. Atque hactenus quidem de distinctione Trinitatis generatim disseruimus. Nunc speciatim de distinctione Patris a Filio disseremus, quæ erat pars quarta propositæ disputationis.

CAPUT XIX.

An Filius Dei sit autotheos.

Est nova quædam hæresis, quæ nescio an sit in re an solum in verbis. GENEBRARDUS enim lib. I. de Trin. refellit ex professo hæresim quam vocant Autotheorum, id est, eorum qui dicunt, Christum esse Deum a seipso, non a Patre, et hanc hæresim tribuit CALVINO, et BEZÆ, et in præfatione eorum librorum suspicatur, FRANCISCUM STANCARUM auctorem primum hujus hæresis fuisse. GULIELMUS etiam LINDANUS in II. Dialogo, quem inscribit : Dubitantiis, et Petrus CANISIUS præfatione libri de S. Joanne Baptista, eundem errorem CALVINO attribuunt; ex quo errore aperte sequitur, aut Filium non distinguunt personaliter a Patre, qui est error SABELLI; aut certe distinguunt etiam natura, et non esse Filium Dei, sed aliud quoddam principium; qui error accedit proxime ad Manicheismum. Dicam igitur quid de tota hac re sentiam.

Primum in Stancaro nihil tale invenire potui; fateor tamen, me non legisse omnia ipsius opera, sed ea solum, quæ de Trinitate, et Mediatore scripsit. Calvinum existimo quoad modum loquendi sine dubio errasse, et dedisse occasionem, ut de illo scriberentur, quæ scripta sunt a nostris. Nam lib. I, Inst. cap. 13, §. 19. ita ait: «Nunc Scriptorum Ecclesiasticorum Patrem Filii principium esse tradunt, nunc Filium a seipso et divinitatem, et essentiam habere asseverant.» Et infra: «Ergo cum de Filio sine Patris respectu simpliciter loquimur, bene, et proprie Filium a se esse asserimus.» Et §. 23. de Filio loquens: «Quomodo, inquit, Creator, qui omnibus esse dat, non erit a seipso, sed aliunde essentiam mutuabitur?» Et idem Calvinus in epist. ad Polon., et in lib. cont. Gentil., passim asserit Filium esse *autheos*, hoc est, a seipso Deum, et improprie, et dure etiam dictum esse in symbolo, Deum de Deo, lumen de lumine.

Sed quamquam hæc ita se habeant; tamen dum rem ipsam excutio, et Calvinus sententias diligenter considero, non facile audio pronuntiare, illum in hoc errore fuisse. Siquidem docet, Filium esse a se respectu essentiam, non respectu personæ, et videtur dicere velle, personam esse genitam Patre, essentiam non esse genitam, nec productam, sed esse a seipsa, ita ut si persona Filii removeas relationem ad Patrem, sola restet essentia, quæ est a seipsa.

Cur autem Calvinum ita sensisse credam, exponam breviter, non tam ut illum defendam, aut excusem, qui se tot suis hæresibus indignum reddidit, non modo defensione, sed etiam communionem Catholicorum, quam ut ostendam non esse opus immorari in ista questione, cum in re non sit questio.

Primo Calvinus fatetur lib. I, Inst. c. 13, §. 13, unam numero naturam esse in tribus distinctis personis, et ibi dicit Filium a Patre genitum. At certe non est intelligibile, quomodo Filius sit a Patre, et habeat eandem naturam cum Patre, et non habeat illam a Patre: nec enim Filius dici potest sola relatio, sed aliquid subsistens in natura divina.

Præterea ibidem §. 23. aperte dicit, essentiam a Patre Filio esse communicatam: «Si in essentia, inquit, est discretio, respondeant, an non cum Filio eam communicaverit? hoc vero non potuit esse ex parte, quia dimi-

dium fabricare Deum nefas esset. Adde, quod hoc modo fæde lacerarent Dei essentiam: restat ut tota, et in solidum Patris et Filii sit communis.» Hæc ille, qui rursus §. 25. dicit, Filium esse sapientiam genitam, et Patrem esse fontem Deitatis.

Denique qui asserunt Filium a seipso habere essentiam, ideo errant, quia coguntur, vel facere Filium ingentium, et eandem personam cum Patre, vel multiplicare essentias, vel certe distinguere essentiam a persona realiter, et sic introducere quaternitatem. At Calvinus lib. I, Inst. cap. 13, §. 19. Filium asserit genitum a Patre, et unam numero ponit essentiam in tribus personis. Item §. 23. docet, essentiam Patris Filio communicatam esse. Denique §. 25. non distinguit essentiam a personis realiter, sed solum ratione.

Secundo probo ex causa, quæ impulit Calvinum ad hanc sententiam. Causa enim fuit, quia Valentinus Gentilis perpetuo jactabat solum Patrem esse *autheos* et per hoc nomen intelligebat solum Patrem habere essentiam vere divinam, et increatam: Filium autem, et Spiritum sanctum habere aliam essentiam productam a Patre; et ideo quoad essentiam eos non esse autotheos. Calvinus igitur occurrere volens Valentino contrarium asseruit, nempe Filium esse autotheon quoad essentiam, id est, in eo sensu quo id a Valentino negabatur.

Tertio probo ex discipulorum ejus doctrina. Nam Beza in axiomat. de Trin., axiom. 44. dicit, Filium esse a Patre per ineffabilem totius essentiam communicationem ab æterno: et tamen ipse etiam cum suo magistro facit Christum autotheon. Item Josias Simlerus, Calvinus sectator in epist. ad Polon. defendit autusian Filii, et sic explicat suam et Calvinus sententiam: «Non negamus, inquit, Filium habere essentiam a Deo Patre, sed essentiam genitam negamus;» quæ Josias sententia, non video, cur Catholica dicenda non sit.

Restat, ut modum loquendi Calvinus, qui dicit, Filium habere a se essentiam, simpliciter esse repudiandum, et contrario modo loquendum esse demonstremus. Primum igitur is loquendi modus pugnat cum verbo Dei: legimus enim Joa. V. *Pater dedit Filio vitam habere in semetipso*. Et Jo. VI. *Ego vivo propter Patrem*: at si vitam dedit Pater Filio, certe et essentiam; idem enim Deo est esse et vivere. Item Matth. XI. *Omnia mihi*

tradita sunt a Patre meo (1). Cur non et essentia? Jo. VII. *Ego scio eum, quia ab ipso sum*. Et c. VIII. *quæ audivi ab eo hæc loquor in Mundo etc.* (2) at non potest intelligi quomodo Pater tradiderit Filio scientiam, nisi tradendo essentiam, ut supra ex Augustino docuimus.

Pugnat secundo cum Conciliis. Nam omnia fere Concilia post Nicænum receperunt Symbolum Nicænum cum illis verbis *Deum de Deo, lumen de lumine*, ut Sardicense, Constantinopolitanum I, Ephesinum I, et omnia alia. At profecto est intolerabilis Calvinus superbia, qui eam formam loquendi reprehendit, quam omnia Concilia primaria approbaverunt. Nec dissimilis est in hac parte Calvinus Arianis: nam in Concilio Aquileiensi S. Ambrosius nunquam potuit extorquere a duobus hæreticis Arianis ut dicerent, Filium esse Deum verum de Deo vero: semper enim illi respondebant, Filium esse verum unigenitum, veri Dei Filium, et similia: nunquam autem verum Deum de Deo vero, etiamsi forte centies interrogati sint. Et a Calvino in Concilio Lausanensi nunquam potuisse extorqueri ut fateretur, Filium esse Deum de Deo, refert Petrus Carolus, qui interfuit, in epist. ad Card. Lotharing.

Pugnat tertio cum doctrina Patrum. Nam Gregorius Thaumaturgus in suo symbolo dicit, Filium esse Deum ex Deo. Et ante eum Justinus inquit, lib. de rec. Fid. confess.: «Pater, inquit, innascibiliter habet essentiam, Filius nascibiliter.» Epiphanius hæc. 69. vocat Filium Deum de Deo. Hilarius inquit, lib. IV de Trin.: «Nihil, inquit, nisi natum habet Filius, id est, omnia habet propter nativatem.» Augustinus tract. 31. in Jo. «Quidquid, inquit, est Filius, de illo est, ejus est Filius; ideo Dominum Jesum dicimus Deum de Deo, lumen de lumine.»

Pugnat quarto cum ratione, et cum ipsa Calvinus sententia. Nam si ipse asserit, Patrem communicasse Filio essentiam; quomodo potest vere dicere, Filium habere a se essentiam? Item, si dicit, Filium esse productum a Patre; quomodo potest negare, essentiam et vitam in Filio esse a Patre? nec enim Filius dicitur sola proprietas, sed integra hypostasis.

Adde, quod rationes ejus nihil valent. Nam primo Calvinus dicit, se moveri Patrum auctoritate, qui interdum dicunt Filium a seipso esse. Citat autem Augustinum in Ps.

CIX et Cyrillum lib. VII Trinit. qui dicunt, Patrem et Filium esse unum principium. Ex quo videtur sequi, tam Patrem, quam Filium carere principio, et proinde esse a se. Item citat Augustinum qui in Psal. LXVIII. inquit, et tract. 39. in Jo. ait, Filium ad Patrem dici, Deum autem ad seipsum, sicut Pater ad Filium dicitur Pater, ad se dicitur Deus.

Sed ista argumenta nihil concludunt. Nam Patrem et Filium esse dicimus unum principium respectu creaturarum; cum quo tamen coheret, ut Pater sit principium sine principio, Filius principium de principio, ut idem Augustinus explicat tract. 39. in Jo. ubi exponens illud: *Tu quis es? principium quæ et loquor vobis* (2), dicit, Filium esse principium, sed de principio, sicut est Deus de Deo, lumen de lumine. Nec est idem, Filium esse Deum ad se, et Deum a se. Nam illud primum significat nomen Dei non esse relativum, et tamen convenire Filio: et hoc Augustinus dicit, et verum dicit, quia etiam si Filius sit relativum, tamen est relativum subsistens, divinum, et proinde essentiam includens, quæ absoluta est. At vero Filium esse Deum a se, significat, Filium Dei non esse Filium Dei, sed ingentium, quod Augustinus nunquam dixit, sed Calvinus falso illi attribuit.

Secunda ratio Calvinus est, quia si Filius non haberet a se essentiam, esset precario Deus, imo Deus titularis, et re ipsa similis creaturis, quæ aliunde suum esse accipiunt.

Respondeo: hoc argumentum bene concludere contra Gentilem, qui ideo dicebat, Filium non habere a seipso essentiam, quia putabat ipsum habere essentiam quamdam creatam a Patre. At contra nos nihil valent illæ consequentiæ: nam etsi dicamus, Filium a Patre habere essentiam, tamen dicimus eam habere per necessariam, et naturalem communicationem; et ideo non esse precario, sed naturaliter Deum. Item dicimus, eum a Patre accipere eandem essentiam, quam habet Pater, et ideo non esse titularum, sed verum et realem Deum.

Tertia ratio est, quia Filius dicitur Jehova sicut Pater, et hoc nomen significat ipsum Esse seu fontem essendi, et proinde a seipso est quoad essentiam.

Respondeo: hoc etiam argumentum contra Gentilem bene concludere, quia si Filius

(1) Joan. V, 26; Ib. VI, 58; Matth. XI, 27. — (2) Joan. VII, 29; Ib. VIII, 26. — (3) Joan. VIII, 25.

est fons essentia; non ergo habet essentiam derivatam ab alia essentia, sed habet illam unam essentiam, a qua pendent omnes essentia: tamen sicut dicitur Deus de Deo, et principium de principio, sic potest dici fons essendi de fonte essendi, ut B. Augustinus dicit in lib. VII de Trinit. cap. 2. et lib. XV, cap. 14. ubi ait de Filio «Deus de Deo, lumen de lumine, sapientia de sapientia, essentia de essentia»; et tamen Patrem et Filium unum esse Deum, unum lumen, unam sapientiam, unam essentiam. Ubi tamen observandum est, eum accepisse nomina abstracta pro concretis, cum dixit essentiam de essentia, sapientiam de sapientia.

Addendum est hoc loco, tam Patrem, quam Filium posse dici *avribov*, sed alio sensu quam acceperint Valentinus, et Calvinus hoc vocabulum. Nam si *avribov* significaret eum, qui est Deus a seipso, ut illi existimant, certe nec Pater, nec Filius posset dici *avribov*: nam Filius non est Deus a se, sed a Patre: Pater etiam non est Deus a se, sed a nullo: esse enim a se, est productum esse a se, Pater autem est simpliciter ingenuus, et improductus. Nec probanda est forma loquendi Lactantii, qui lib. I, cap. 7. dicit, Deum a seipso esse procreatum: at potest *avribov* significare eum qui est ipse Deus, id est, verissime Deus: quomodo dicimus, hæc est ipsa veritas, et Græci dicunt *avribov*, item *avribov*, seu *germanus frater*, *avribov* proprii juris: et in hac significatione Epiphanius hæres. 69. vocat Filium Dei *avribov*, et *avribov*, id est, *vere perfectum et vere Deum*.

CAPUT XX.

De processione Spiritus sancti a Filio.

Restat pars postrema disputationis de distinctione personarum, in qua explicanda est distinctio, et processio Spiritus sancti a Filio, quæ controversia necessario tractanda est, tum propter Armenos, Græcos, Ruthenos, Moscos, et alios qui adhuc in errore perseverant; tum etiam propter novos Arianos. Nam Valentinus Gentilis prothesi 36 et 37. solum Patrem vult esse essentiatorem Filii et Spiritus sancti.

Et quoniam Græci non solum non credunt Spiritum sanctum a Filio procedere, sed etiam conqueruntur, Latinos ad Symbolum addidisse particulam *Filioque* sine consensu ipsorum; tria tractanda erunt. Primo, de origine hujus hæresis et schismatis, et de tempore illius additionis factæ. Secundo, an Spiritus sanctus a Filio procedat. Tertio, an potuerint et debuerint Latini addere ad Symbolum illam particulam.

Vide de tota re Magistrum cum Doctore lib. I, d. 11. Anselmum in lib. de process. Spiritus sancti. B. Thomam in Opusculo de error. Græc. et de pot. q. X. art. 4, et 3. Richardum Armachanum lib. VI. quæst. Armenicarum. Gennadium Scholarium in Opusculo pro Latin. cap. 1. et Hugonem Etherianum de process. Spir. S. Denique Bessarionem in Orat. dogmat. et Concilium Florentinum.

CAPUT XXI.

De Origine hujus hæresis.

Primus auctor hujus hæresis videtur fuisse Theodoretus (qui tamen postea in Concilio Chalcedonensi opera S. Leonis Papæ, Ecclesie reconciliatus est, et in suam sedem ex qua pulsus fuerat restitutus) cum aliis qui Nestorio favebant circa annum Domini 430. Nam quod in Prolegomenis V Synodi quidam Justinianus Episcopus Siciliæ in epistola ad Petrum asserit, Macedonium docuisse, Spiritum sanctum a solo Patre spirari, non est ullo modo probabile. Nam Macedonius de Spiritu sancto cum Arianis sentiebat, teste Augustino, de hæres. cap. 52. Ariani autem Spiritum sanctum Filii creaturam dicebant, ut S. Basilius testatur lib. II in Eunom., ubi dicit, Arianos ex eo probare solitos, Filium esse Patre minorem, quod Pater creaverit Deum quemdam parvum, hoc est, Filium: Filius autem non potuerit creare Deum, nec magnum, nec parvum, sed Spiritum sanctum produxerit, qui nullo modo est Deus.

Adde, quod Concilium secundum congregatum est contra Macedonium, et tamen in symbolo posuit ex Patre procedentem. Sed fortasse incorrectum textum habemus illius

epistolæ, et pro *spirat* Macedonius a solo Patre Spiritum sanctum, legendum est *separat*. Separabat enim Spiritum Macedonius a solo Patre, quia solius Filii volebat illum esse facturam.

Exstant enim refutationes anathematismorum S. Cyrilli per Theodoretum edita, tam in tomis Conciliorum, quam in operibus S. Cyrilli, in quibus refutationibus cap. 9. disertè Theodoretus dicit, Spiritum sanctum nec esse a Filio, nec per Filium, sed a solo Patre. Exstat etiam in tomis Conciliorum et in operibus S. Cyrilli, et in Concilio Ephesino nuper edito, cap. 37. Symbolum Nestorianum, in quo etiam habetur, Spiritum sanctum non habere per Filium suam subsistentiam, sed a solo Patre esse.

Quia tamen hoc obiter Nestoriani dixerant, et alia erat causa quæ tunc serio agebatur, non videtur iste error altius radices tunc egisse: nulli enim inveniuntur, qui de hac re tractent usque ad annum Domini 767. Hoc autem anno, scribit Ado Viennensis in Chronico, celebratum fuisse magnum Concilium Gentiliaci, et disputatum coram Pipino Rege, Caroli Magni patre, inter Romanos et Græcos de Trinitate et imaginibus, ejus disputationis, et Concilii meminere etiam Regino, Sigebertus, et Abbas Urspergensis in Chronico. Nec videtur ulla potuisse tractari alia questio inter Græcos et Latinos de Trinitate, quam de processione Spiritus sancti: non enim alia controversia est, nec fuit inter Græcos et Latinos de Trinitate.

Post annos deinde circiter centum tempore Nicolai I, qui sedit anno 860, Græci apertius cum Latinis de hac re contendere cœperunt. Nam eo tempore Theophylactus floruit, qui in cap. III. Jo. scribens, nominatim arguit Latinos, quod credant Spiritum sanctum ex Filio procedere. Et Joannes Diaconus, qui eodem tempore vixit, lib. IV vitæ S. Gregorii, cap. 75. dicit, Græcos vertisse in Græcam linguam Dialogos S. Gregorii, et abrasisse illam particulam *Filioque procedit*.

Cæterum post alios 200 annos, id est, anno 1054, tempore Leonis IX, perfectum schisma cœpit, adeo ut antea solum semina jacta videantur. Hoc enim anno, imperante Constantino X, qui dicebatur Monomachus, Patriarcha Constantinopolitanus, Michael nomine, cupiens universalis Patriarcha reipsa fieri, cujus dignitatis nomen jamdiu sibi usurpaverant ejus prædecessores, promul-

gare cœpit, Romanum Pontificem et omnes alios Latinos excommunicatos esse, quod contra decretum Concilii Ephesini ad Symbolum aliquid addidissent: Romano autem Episcopo dejecto de prima Sede, ad se primatum Ecclesie jure pertinere, qui post Romanum primus esset. Nec id solum tunc Græci fecerunt, sed etiam omnes Ecclesias Latinorum, quæ in eorum ditone erant, claudi jusserunt. Imperator etiam præmium constituit iis, qui contra Latinos aliquid scriberent.

Hæc ita esse, cognosci potest ex epistolis Leonis IX, ad Imperatorem Constantinum, et Patriarcham Michaellem: item ex Anselmo, qui illo ipso seculo scripsit librum suum de processione Spiritus sancti contra Græcos. Item ex Sigeberto in Chronico anni 1054 et ex S. Antonio in hist. part. III, tom. XXIII, cap. 13, §. 11. Hæc de origine hujus schismatis. Quando autem additum sit ad Symbolum illud *Filioque*, non est plane certum. Antoninus loco citato §. 10. dicit, Nicolao I objectum fuisse a Græcis, quod addidisset ad Symbolum: sed in historicis antiquis hoc non invenitur, et præterea in Concilio Florentino sess. VII. Andreas Episcopus Coloss. qui partes Latinorum tuebatur, asseruit, Græcos Nicolao id non objecisse; cum tamen quærerent omnes occasiones eum lædendi. Denique certum est, additionem hanc multo esse antiquiorem. Idem Andreas ibidem dicit, tempore VI Synodi, id est, post annum domini 600, hanc additionem factam esse a Romano Pontifice in Concilio ingenti Latinorum Patrum, propter dissensiones quasdam exortas in Gallia et in Hispania.

Et quamvis non possimus certo notare annum, aut Pontificem certum, tamen videtur omnino hoc tempore id esse factum. Nam in Concilio Toletano VIII, recitatur Symbolum cum hac additione. Fuit autem celebratum hoc Concilium circa annum Domini 653, et ante hoc tempus non invenitur Symbolum Constantinopolitanum cum tali additione: nam in Concilio Toletano III, celebrato anno 589, legitur Symbolum sine ulla additione. Signum etiam hujus rei est illa questio, quam diximus tractatam inter Græcos et Latinos in Concilio Gentiliaciensi: quia enim Ecclesia Latina jam cœperat uti Symbolo cum additione, Græci questionem moverunt. Signum etiam hujus rei est, quod in VII Synodo generali act. VII idem Symbolum cum additione recitatur. Scindum

est autem, additionem illam receptam fuisse in Hispania et Gallia, antequam Romæ a Summo Pontifice reciperetur. Extat enim in Vaticana Bibliotheca post epistolas Pontificum a Cresconio collectas, collatio habita inter Leonem III, Pontificem et Legatos Caroli Magni, in qua Legati illi referunt, in Gallis cantari Symbolum cum particula *Filioque*, et a Pontifice petunt, ut ipse id approbet, et Romæ eodem modo cantari iubeat. Congruunt vero hoc totum cum Adonis Chronico et annalibus Francorum ab Anno 809, celebratum Concilium Aquisgrani de processione Spiritus sancti, et inde missam legationem ad Leonem Pontificem.

Quod autem quidam dicunt, additam hanc particulam fuisse in Concilio Romano a Damaso Papa illo ipso tempore, quo celebratum est Concilium I. Constantinopolitanum: quæ dicitur unum Concilium generale efficiunt: non video quemadmodum recte defendi possit. Exstat quidem inter opera sancti Hieronymi Symbolum quoddam sub nomine Damasi, in quo hæc particula habetur. Sed non quærimus, quis in suo Symbolo posuerit, Spiritum sanctum ex Filio procedere, sed quis id addiderit Symbolo Constantinopolitano: non fuisse autem Damasum, his argumentis probamus. Nam si ita esset; cur nulla hujus rei mentio inveniretur, vel in primo tomo Conciliorum, vel lib. IX, cap. 46. hist. tripartitæ? Quomodo Theodoretus, vir plane doctissimus, et qui in historia sua inseruit epistolas Concilii Constantinopolitani ad Damasum, et Damasi ad Concilium, additionem istam ignorasset? Ignorasse enim eum ejusmodi additionem ex eo colligitur, quod tam audacter scripsit, Spiritum sanctum ex Filio non procedere.

Cur item Leo Papa III, Symbolum Constantinopolitanum, ut refert Petrus Lombardus lib. I. Sent. dist. 41. in argentea tabula sine illa additione scribi jussit? Ignoravit fortasse Leo acta prædecessoris? an voluit contrarium potius definire? Cur ab eodem petunt Legati Caroli Magni, ut Symbolum eum ea particula recipiat? Cur Concilium Toletanum III. sine illa additione Symbolum recitavit, si tanto antea in Symbolo locum suum illa additio obtinuerat? Cur denique Græci non ante annum 600. questionem moverunt? et quo colore dicere ausi sunt, Lati-

nos peccasse contra canones Concilii III, illius particulae adjectione, si ea in Concilio II, addita fuerat? Maneat igitur quod supra diximus, post annum Domini 600. additionem illam esse factam.

CAPUT XXII.

Ex Scripturis ostenditur, Spiritum a Filio procedere.

Jam igitur, quod Spiritus sanctus a Filio procedat, primum ex Scripturis demonstrandum est. Ait Dominus Jo. XVI. *Omnia quæ habet Pater mea sunt.* Et Jo. XVII. *Omnia tua mea sunt* (1). Ex quibus verbis ita concludi potest argumentum. Quidquid Pater habet, habet etiam Filius, excepta solum relatione paternitatis, ut Augustinus exponit: sed Pater habet esse principium Spiritus sancti; ergo et Filius id ipsum habet. Unde Augustinus lib. V Trin. cap. 14: «Filius, inquit, est hoc omnino quod Pater, non tamen Pater, quia iste Filius, ille Pater.» Ubi Augustinus secutus verba Domini docet, Filium esse omnino idem cum Patre, excepta relatione paternitatis; ex quo manifeste sequitur, esse etiam Filium spiratorem Spiritus sancti: nam hoc non est esse Patrem, et tamen habet hoc Pater, ut sit spirator.

Deinde si Pater, et Filius non haberent omnia communia, excepta relatione opposita, distinguerentur plus quam relatione, et proinde distinguerentur substantia: nam Pater ut spirator non est relativum ad Filium; ergo si ut spirator distinguitur a Filio, distinguitur per spirationem, non ut relatio est, sed ut est forma quædam in Patre subsistens; proinde Pater et Filius in substantia differunt, quæ est hæresis Ariana.

Secundo probatur ex illis verbis ejusdem capituli: *Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis* (2). Quid, quæso, accipiet a Filio Spiritus nisi scientiam? nam paulo ante dixit, non a seipso loquetur, sed quæcumque audiet loquetur, et de scientia exponunt Chrysost. Cyrill. et August. necnon etiam Theophylactus, et Eutyminus. Quomodo autem potest Spiritus accipere a Filio scien-

tiam, nisi accipiendo ab illo essentiam? quidquid enim aliud dicatur, fiet Spiritus sanctus creatura.

Insinuant duas solutiones Theophylactus, et Eutyminus. Primum dicunt, Spiritum accipere de scientia Filii, quia nihil docet contrarium iis quæ docuit Filius. Deinde addunt, illud de meo significare de meo thesauro, qui est Pater: ac si Filius diceret: *Inde Spiritus accipiet, unde ego accepi.*

At certe prima solutio non quadrat: nam non solum Christus dicit *accipiet de meo*, sed etiam dicit *non loquetur a semetipso*; ubi aperte indicat, scientiam Spiritus sancti non esse illi a seipso, sed a Patre et Filio. Secunda solutio etiam non quadrat: nam thesaurus scientiæ in Deo non est persona Patris præcise ut persona, sed essentia divina, quæ est communis Patri et Filio: nam et thesaurus, et scientia perfectionem absolutam significant, quæ sine dubio ipsa essentia est. Quocirca B. Paulus de Filio dicit Coloss. II. *Christi Jese in quo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi* (1); Spiritus ergo accipiens de hoc thesauro, accipit necessario de re communi Patri et Filio: et proinde non magis ab uno accipit, quam ab alio; unde Didymus lib. II. et Cyrillus in hunc locum fatentur, hinc deduci Spiritum a Filio esse.

Sed petes: cur dixit *de meo*, et non potius *meam essentiam*, seu *sapientiam accipiet*? et cur ait in futuro *accipiet*, et non potius in præterito *accepi*? Respondeo: dixit *de meo*, quia procedens de Filio Spiritus sanctus, non totum id quod est in Filio accipit; non enim filiationem accipit, sed essentiam, ex qua et filiatione constituitur Filius secundum modum nostrum concipiendi. Et hæc indicavit ipse Dominus cum ait: *Omnia quæ habet Pater mea sunt, ideo dixi, quia de meo accipiet*, id est, accipiet id quod est commune mihi et Patri, non autem propria utriusque. Cur autem dixerit in futuro, ratio est, quia acceptio illa æterna est, et continet in se virtute omnia tempora, et ad omnia tempora accommodari potest; unde Sanctus Augustinus exponens hunc locum sic ait: «Erit, fuit, est. Erit, quia nunquam deerit; fuit, quia nunquam defuit; est, quia semper est.» Itaque cum omnia tempora in æternitate continantur, et omnes propositiones de rebus æternis veræ sint, quocumque tempore

exprimantur, Scriptura varia tempora exprimit, prout res de qua agitur postulat: hoc autem loco describitur Spiritus sanctus tamquam Legatus a Patre et Filio mittendus ad Apostolos: Legati autem tunc solent instrui, quando mittuntur; ideo dicit *quæcumque audiet, et de meo accipiet.*

Tertio probatur ex eodem textu, ubi legimus: *Si non abiero, Paracletus non veniet ad vos, si autem abiero, mittam eum ad vos.* Et cap. XV. *Cum venerit Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre* (2). Omnis missio aut est per imperium, quomodo mittuntur servi a dominis, aut per consilium, quomodo mitti dicuntur qui instruuntur a sapientioribus, ut eum mittuntur ægroto a medico ad capiendam medicinam, aut per naturalem productionem, quomodo arbores mittere dicuntur radices, emittere flores etc. Certum autem est, Spiritum sanctum non posse mitti ut servum, vel ignorantem a potentiore vel sapientiore: constat enim inter nos et Græcos, Spiritum sanctum esse Deum; ergo missio ejus erit intelligenda secundum productionem. Et hoc idem confirmatur ex Augustino lib. IV. Trinit. cap. 49, 20, et seq., qui dicit, Filium mitti, esse Filium nasci, Spiritum sanctum mitti, esse Spiritum sanctum procedere.

Respondent Græci: missionem Spiritus sancti per Filium, vel a Filio non significare processionem, quoad internam subsistentiam, sed missionem externam ad creaturam per donorum largitionem: et quoniam etiam Filius donat hominibus gratiam, Fidem, spem, charitatem, ideo dicitur dare, seu mittere Spiritum sanctum, quia nimirum dat dona, quæ dicuntur Spiritus sancti.

At certe quando dicitur dari seu mitti Spiritus sanctus, non solum dantur dona creata, sed cum donis illis datur etiam vero, et mittitur Spiritus sanctus: et contrarium asserere est manifestus error. Nam Rom. V. dicitur: *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis* (3). Ubi videt aperte distingui Spiritum sanctum et dona ejus, et utrumque dari. Item I. Corinth. VI. *Membra vestra templum sunt Spiritus sancti qui in vobis est, quem habetis a Deo.* Et infra: *Portate Deum in corpore vestro* (4). At certe dona Spiritus sancti non sunt Deus, neque illis debetur templum. Et I. Jo. IV. *Qui manet in charitate, in Deo manet, et*

(1) Joan. XVI, 15; Ibid. XVII, 10. — (2) Joan.

XVI, 14.

(1) Coloss. II, 3. — (2) Joan. XVI, 7 et 13. — (3) Rom. V, 5. — (4) I. Cor. VI, 19 et 20.